

UNIVERSITATEA NAȚIONALĂ DE APĂRARE „CAROL I”
Centrul de Studii Strategice de Apărare și Securitate

Mihai-Ștefan DINU

**INFLUENȚA
FACTORILOR ETNIC ȘI RELIGIOS ASUPRA
DINAMICII MEDIULUI DE SECURITATE**

© **Toate drepturile asupra prezentei ediții sunt rezervate Universității Naționale de Apărare „Carol I”**

- **Lucrarea a fost discutată în ședința Consiliului Științific al CSSAS**
- **Responsabilitatea privind conținutul revine în totalitate autorului**

Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”
București, 2008

ISBN 978-973-663-716-2

CUPRINS

Introducere.....	5
Capitolul 1. Aspecte etnico-religioase ale conflictualității din Europa de Sud-Est.....	8
1.1. Lecția istorică.....	8
1.2. Componenta etnico-religioasă a conflictelor din Balcani (1990 – 2002).....	12
1.2.1. Factorul etnico-religios în cauzalitatea dezmembrării RSF Iugoslavia	12
1.2.2. Rolul factorului religios în conflictul din Bosnia-Herțegovina.....	16
1.2.3. Criza separatistă din Kosovo (1999).....	19
1.2.4. Criza din Fosta Republică Iugoslavă a Macedoniei.....	21
1.2.5. Tensiunile din Albania.....	23
Capitolul 2. Etnie și religie în stările conflictuale din Caucaz și din Asia Centrală.....	25
2.1. Factorul religios în Asia Centrală și Caucaz.....	25
2.2. Conflicte armate în Caucaz.....	30
2.2.1. Nagorno-Karabah.....	30
2.2.2. Conflictul din Cecenia.....	31
2.2.3. Crizele din Georgia.....	32
2.3. Dispute de frontieră și tensiuni interetnice și religioase în Asia Centrală.....	33
2.3.1. Problema enclavelor.....	33
2.3.2. Războiul civil din Tadjikistan.....	34
2.3.3. Tensiuni politico-religioase în Uzbekistan.....	36
2.3.4. Kârgâstan – rivalități politice și fundamentalism islamic.....	37
2.3.5. Kazahstan – o posibilă conviețuire ortodoxo-musulmană?.....	38
Concluzii.....	39

The influence of ethnic and religious factors on the dynamics of security environment

*Introduction • Ethnic-religious aspects of the South-Eastern Europe conflictuality * Historical lesson * The ethnic-religious component of the Balkan conflicts (1990-2002) • Ethnicity and religion in conflictual states within Caucasus and Central Asia regions * Religious factor in Central Asia and Caucasus * The armed conflicts within Caucasus * Border disputes, inter-ethnic and religious tensions in Central Asia • Conclusions*

This study is focused on the influence of ethnic and religious factors on the dynamics of security environment. For a good illustration of that influence there were chosen three regions (South-Eastern Europe, Caucasus and Central Asia). The time period (1990-2002) was preferred due to the extraordinary dynamism and complexity of the conflictuality which characterized the states in the mentioned regions.

The study also takes into the account the relationships between the ethnic/religious minorities and majority, the relationship between them and the state, also identifying preliminary aspects that can transform the ethnic and religious issues into security dilemmas.

INTRODUCERE

Evenimentele istorice ale ultimelor două decenii (terorism, conflicte ce au la bază aspecte identitare – etnice și religioase – sau memoria istorică) precum și apariția unor noi tipuri de vulnerabilități au aprofundat dezbaterile asupra securității printre teoreticieni și factori decizionali deopotrivă. Dezbaterile asupra componentelor securității și a modurilor cum se poate realiza securitatea au devenit din ce în ce mai complexe și mai specializate. Elemente integrate unor aspecte mai largi, prin modul lor de concretizare pe scena relațiilor internaționale au fost considerate în mod special în demersul de a trece dincolo de conceptele și definițiile apriorice care, uneori, exclud aspecte importante ce devin vizibile sub forma lor concretă de manifestare. Nedorind să dezvoltăm o complexă aporie a securității, care să înmulțească doar numărul celor existente, vom face încă de la început o delimitare clară a aspectelor asupra cărora ne vom apleca în continuarea studiului nostru, aspecte a căror problemă a fost ridicată relativ recent pe scena studiilor de securitate, și anume aspectele legate de etnie, religie. Aceste aspecte au fost cel mai adesea integrate dimensiunii sociale a securității¹, astăzi, credem că este necesară sprijinirea inițiativei de a examina configurația, profilul cultural al securității, acoperind eventualele breșe dintre diferitele abordări ale sale prin examinarea atentă a interrelaționării lor, la nivel interdisciplinar, la nivel macro și micro. În acest sens, științe precum cele politice, ale relațiilor internaționale, antropologiei, economiei, dreptului și lingvisticii, pot furniza instrumente utile. Așa cum este bine cunoscut, majoritatea conceptelor de securitate vehiculate astăzi în mediul politic și academic provin din câmpul studiilor de securitate. Dacă în perioada Războiului Rece conceptele se concentrau asupra dimensiunilor politice și militare, acestea două fiind percepute drept dimensiunile din care apar sursele majore de

¹ Vezi Barry Buzan, *Popoarele, statele și teama*, Editura Cartier, Chișinău, 2000, pp. 130-131

amenințări la adresa statului, după încheierea perioadei au apărut noi perspective deschise de însăși desfășurarea concretă a evenimentelor pe scena relațiilor internaționale. Atenția a fost mutată dinspre stat către societate/comunitate, analizele fiind orientate în special asupra laturii umane: reducerea surselor de suferință, a conflictelor violente, concomitent cu îmbunătățirea nivelului de trai al individului și familiei. În timp ce rolul statului rămâne important², aprofundările teoretice care au urmat Războiului Rece au încercat să impună ideea că rolul statului în teoriile despre securitate nu mai este unul central. Opinia noastră este însă că statul rămâne, totuși, singurul în măsură să pună în aplicare un concept și, după cum se știe, nimeni nu-i contestă rolul și locul. Azi, abordările teoretice subliniază doar noua paradigmă politică, mult mai dinamică și mai complexă, în care statul este obligat să-și exercite funcțiile.

Totodată, securitatea este abordată din perspective alternative: riscurile economice, de mediu, cele privind sănătatea, ca și relația dintre securitatea individuală și cea a comunității au aprins dezbaterile asupra conceptului de securitate. Suștinătorii acestor noi abordări argumentează că statul nu mai poate întotdeauna furniza securitate cetățenilor săi și, mai mult, își poate pune chiar în pericol proprii cetățeni. În acest sens, suntem de părere că relațiile de putere create în interiorul statului, dar și cele create în exterior, ne pot conduce către considerarea unui caracter mai extins al conceptului, permițându-ne noi căi de abordare, și anume conturând ideea că securitatea poate fi considerată drept construcție socială³. Termenul desemnează cel mai adesea o

²Ferguson, Y.H. și Mansbach, R.V. (eds), *The State, Conceptual Chaos and the Future of International Relations Theory*, International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944), Vol. 66, No. 3 (Jul., 1990), p. 572.

³ Peter L. Berger și Thomas Luckmann au fost primii autori ce au folosit sintagma în titlul lucrării „*Construcția socială a realității*”, publicată inițial în anul 1966, ultimii 40 de ani propulsând termenul în curentul principal al științelor sociale. Conform autorilor, conceptul central al construcției sociale este faptul că diferiți actori ce interacționează într-o formă de sistem social, tind să dezvolte, în timp, tipare, sau reprezentări mentale ale acțiunilor celorlalți, acestea putând deveni învederate prin „interpretarea” unor roluri pe care acești actori le joacă în relație cu ceilalți actori.

entitate integrată sistemului social, construită de către indivizii unei culturi sau societăți/comunități, aceasta existând pentru că acei indivizi sunt de acord să se comporte ca și cum ar exista, sau să respecte anumite reguli sau convenții. Exemple de construcții sociale sunt numeroase: bani, titluri, guverne, naționalitatea, universități, corporații etc. Deși aprins dezbătute, construcțiile sociale pot cuprinde: limba, clasa socială, religia, moralitatea.

Pentru delimitarea câmpului de cercetare, în demersul de a eficientiza analiza noastră în ceea ce privește rolul factorului etnico-religios în evoluția dinamicii mediului de securitate, am pornit de la analiza și evaluarea principalelor conflicte etnico-religioase din regiuni considerate de importanță strategică atât pentru România, dar și pentru majoritatea comunității internaționale.

Am ales, astfel, ca în analiza noastră să ne îndreptăm atenția asupra evoluției securității unor state (vezi Anexa) ce fac parte din regiuni precum: Europa de Sud-Est, Caucaz și Asia Centrală, precizând, însă, că am ales specializarea analizei noastre cu precădere asupra factorilor etnico-religioși, evitând deseori, pentru economia studiului, extinderea sa către aspectele specific militare ale diverselor cazuri analizate. Totodată, trebuie precizat că spațiile geografice menționate anterior, la fel ca și perioada de timp care a fost luată în considerare în cea mai mare parte a analizei noastre (1990 – 2002) nu au fost alese întâmplător, ci ele au fost preferate datorită dinamismului fără precedent și complexității conflictualității ce au caracterizat atât spațiile cât și perioada menționate.

Atunci când aceste roluri devin accesibile și pentru ceilalți membri ai societății/comunității respective, acest tip de relație devine instituționalizat.

Capitolul 1

ASPECTE ETNICO-RELIGIOASE ALE CONFLICTUALITĂȚII DIN EUROPA DE SUD-EST

1.1. Lecția istorică

Deși ne aflăm în plin proces de regionalizare și mondializare, *etnicul* și *religia* constituie încă repere de definire a comunităților umane. Ambele reprezintă atât tradiția acestor comunități cât și actualitatea lor, se raportează la rațiune și memorie afectivă. În Europa, cel puțin, etnicul și religiosul și-au împărțit prim-planul istoriei până în pragul mileniului trei. Astfel, Occidentul și Orientul s-au personalizat, dincolo de mulțimea de componente ideologice și culturale, prin bazele lor etnico-religioase: Occidentul neolatin și germanic, catolic, protestant și anglican, Orientul ortodox și musulman. În antichitatea clasică, apartenența la sistemul de legi și valori al Romei determina calitatea de cetățean și etnia romană; în Evul Mediu, înainte de constituirea marilor „monarhii naționale”, religia justifica atât ideologia sistemelor de putere vasalică, cât și marile coaliții adverse: Papalitatea, de o parte, în fruntea „cruciadelor creștine”, Imperiul Otoman, cu sultanul-calif, la conducerea Orientului, apropiat de noi, de cealaltă parte. Mai târziu, etnicul tradus prin națiune (unitate de teritoriu, limbă și credințe), a obținut o poziție predominantă ca element de identificare, cu toate aspectele sale benefice, dar și cu exagerările rasiste și exclusiviste. Uneori, precum în epoca revoluției franceze, *Rațiunea Suverană*, ca principiu suprem de organizare politică și de putere a „triumfat” vremelnic asupra etnicului și religiei. La sfârșitul secolului XX, după prăbușirea comunismului est-european și al celui euro-asiatic (ideologie impregnată de sacralitate), și noua afirmare a *Rațiunii Suverane*, extremismul naționalist și religios, din afara spațiului creștin, dar nu numai, ambele alimentând terorismul contemporan, rămân adversare redutabile ale stabilității regionale și ale noii ordini mondiale.

Europa de Sud-Est are o poziție geopolitică și geostrategică deosebit de importantă, la confluența Europei, Asiei de Vest și

Africii de Nord, precum și între bazinele Mării Negre și Mediteranei de Est. Acest spațiu constituie un punct obligatoriu de trecere dinspre Occident spre Orient, și invers; de aceea acest spațiu, în raport cu poziția din care este analizat, poate fi considerat un „cap de pod” al Orientului în Europa, sau o „trambulină” a Occidentului spre Orientul Mijlociu, Caucaz și bazinul Mării Caspice.

Din punct de vedere istoric, Balcanii au fost alternativ înglobați în Orient și Occident; de fapt, în arealul lor, Occidentul s-a separat clar, juridico-administrativ de Orientul istoric, prin scindarea Imperiului Roman în cele două componente ale sale, de Apus și de Răsărit, în secolele V-VI ale erei creștine; ulterior, prin Marea Schismă a bisericii creștine, s-au separat comunitățile concurente, catolică și ortodoxă, în secolul XI. Otomanii s-au substituit, mai târziu, Bizanțului (Imperiul Roman de Răsărit), iar Imperiul Rus s-a străduit să se substituie otomanilor, sub veșmintele restaurării ortodoxiei și ale refacerii unității fostei „Romei creștine”(călugărul Filotei⁴, contemporan cu Vasile al III-lea -tatăl lui Ivan cel Groaznic- într-un raport către marele cneaz al Rusiei: „Moscova este succesoarea marilor capitale ale lumii: prima – Roma Antică, a doua – Constantinopolul, Moscova – a treia Romă, iar a patra Romă nu va fi”).

Frontieră între Occident și Orient, Balcanii posedă o îndelungată tradiție a „frontierelor interne”, fundamentate teritorial, etnic și religios. Până spre mijlocul secolului VII, regiunea a fost clar împărțită între romanici (centrul, nordul și vestul Europei de Sud-Est), elenici (restul peninsulei) și albanezi ilirici (Sud-Vestul Balcanilor). Migrațiile slavilor sudici, ale bulgarilor turanici, precum și cucerirea otomană au modificat configurația greco-romanico-iliră, în sensul realității de astăzi: popoare slave (croații, slovenii, sârbii și bulgarii) domină nordul și centrul Balcanilor, grecii sudul, și musulmanii albanezi și turcii

⁴ Conf. *Imaginarul politic și formarea identităților europene (secolele XIV/XVI – XIX)* la www.cse.uaic.ro/_Fisiere/Documentare/Suporturi%20de%20curs/Imaginarul%20politic.pdf

sud-vestul și estul peninsulei. Aceste popoare au trei religii diferite: ortodoxă, catolică și musulmană. Sârbii, slovenii și croații, evident apropiați până la identificare din punct de vedere etnic sunt puternic individualizați prin apartenența la religiile ortodoxă și catolică. Albanezii musulmani se simt mai solidari cu sârbii și turcii musulmani decât cu albanezii ortodocși și catolici.

Etnicul pare, deci, a avea mai puțină greutate decât religiosul în regiunea Balcanilor. Este un argument preemtoriu în direcția luării, cu seriozitate, în calcul a factorilor religios și etnic, în orice analiză de securitate regională.

Conflictele armate sângeroase și purificările etnice în masă din fosta Iugoslavie, din perioada 1990-1995 și confruntările violente din Kosovo și Macedonia (1998-1999 și 2000-2001) au motivații imediate și cauze istorice, cu vechime de sute de ani. În cazul Kosovo, de exemplu, sârbii și albanezii revendică simultan o zonă apreciată drept sanctuar național. Ambele părți au în felul lor dreptate, însă, cele mai mari dezastre ale istoriei își au originea în dispute în care ambii competitori își susțineau cauza cu argumente juste. Rezolvarea constructivă a unor dispute și conflicte de acest gen impune formularea unor soluții de altă natură decât cele încercate în trecut, și anume cele ce acordă o importanță majoră coabitării, toleranței și cooperării.

În decursul timpului, în Europa de Sud-Est s-au experimentat diferite formule de reglementare a tensiunilor etnice și religioase. Romanii au înglobat regiunea în Imperiu și au modificat structurile tradiționale, bazate pe trib și clan prin impunerea civilizației de tip urban. Bizantinii au tolerat autonomiile locale, au folosit Biserica, administrația și armata drept instrumente de omogenizare și au exploatat rivalitățile etnico-teritoriale din regiune. Otomanii au menținut aproape integral sistemul de putere bizantin, dovedind o toleranță religioasă remarcabilă, tocmai în epoca războaielor religioase din Europa Centrală și de Vest. În secolele XIX și XX, Balcanii au devenit scenă a rivalităților și conflictelor dintre cele mai importante blocuri politico-militare: Antanta și puterile Centrale în Primul Război Mondial; Axa și Națiunile Unite în cel de-al Doilea

Război Mondial; NATO și Tratatul de la Varșovia în deceniile Războiului Rece. Recurgerea la arme, la sistemele de alianțe, exclusivismul religios și politic au fost până mai ieri modalitățile preferate de soluționare a tensiunilor și crizelor balcanice. Aceste modalități păreau să predomine și la începutul crizei de proporții ce a dus la dezmembrarea RSF Iugoslavia.

Maturizarea unor procese și a unor structuri complexe de pace și securitate în Occident, la finele Războiului Rece a oferit însă o șansă reală popoarelor din Europa de Sud-Est, de ieșire din secularul ciclu al războaielor etnice și religioase. Imperfecte și pe alocuri foarte dureroase, soluțiile impuse de comunitatea statelor democratice-în frunte cu SUA - au condus către: inițial, spre limitarea conflictului armat la Balcanii de Vest; concomitent, noile construcții statale au fost recunoscute oficial de comunitatea internațională, cu obligația acestora de a respecta setul de valori al lumii civilizate: proprietate privată, regim politic democratic, drepturile și libertățile individului, eliminarea războiului ca instrument de tranșare a conflictelor de orice natură, combaterea extremismului, exclusivismului și terorismului, promovarea societății multietnice și multiculturale, integrarea europeană și euroatlantică etc. În numai câțiva ani, între 1996-2002, structuri de dialog, colaborare, stabilitate și securitate au luat naștere în Europa de Sud-Est, de la Inițiativa Sud-Est Europeană, la Pactul de Stabilitate, de la extinderea NATO, la cea a Uniunii Europene. Concepția politică superioară care a prezidat pacificarea Europei de Vest la mijlocul secolului XX și transformarea ei din principalul spațiu de confruntare între puteri, în cel mai dinamic și prosper bloc administrativ-economic - concepție fundamentată în SUA încă din epoca președintelui W. Wilson - ghidează acum reconstrucția Europei de Sud-Est.

În acest caz, în mod normal, sentimentul religios ar trebui să ducă la creșterea gradului de coeziune socială și morală, la consolidarea sentimentului colectiv și la creșterea gradului de stabilitate. În realitate însă, cel puțin în Europa de Sud-Est, unde, pe lângă tensiunile politice pronunțate și încă active, există și zone de contact între spații confesionale și religioase diferite, factorul

religios (și în special sentimentul apartenenței la o religie sau alta) a accentuat starea de tensiune, aceasta transformându-se în mod frecvent în stări conflictuale.

1.2. Componenta etnico-religioasă a conflictelor din Balcani (1990 – 2002)

Conflictetele armate din Balcani s-au concentrat, cu precădere, în spațiul fostei RSFI. De asemenea, conflictualitatea violenței s-a extins, în anii '96, și în Albania. Această conflictualitate extrem de sângeroasă a pus, practic, Europa în fața unui fapt împlinit. Pentru rezolvarea rapidă (dar precară) a tensiunilor violente și a războaielor din spațiul ex-iugoslav, a fost nevoie de intervenția SUA și, pentru prima oară în istorie, a NATO.

1.2.1. Factorul etnico-religios în cauzalitatea dezmembrării RSF Iugoslavia

Cauzele dizolvării, pe care preponderent violentă a statului federal iugoslav sunt multiple, atât de ordin intern, cât și de ordin extern. Prăbușirea lui se înscrie în contextul mai larg al declinului și dispariției regimurilor comuniste din Europa de Est, dar cu anumite particularități. În interior, Iugoslavia socialistă resimțea efectele unei prelungite crize de legitimitate, dublată de reapariția problemei tensiunilor etnice, totul mulându-se pe fondul unei profunde recesiuni economice. Gravele dificultăți economice au știrbit prestigiul Ligii Comuniștilor, au compromis executivul federal, permițând, în schimb, manifestarea tendințelor naționaliste. Serbia, Croația și Slovenia au început să se deplaseze în direcții divergente, Iugoslavia fiind o republică federativă, cu o „președinție colectivă”. Pe acest fond instabil și haotic s-au reactivat și animozitățile de natură etnico-religioasă. Totuși, trebuie subliniat că, în războaiele iugoslave, cauzalitatea s-a centrat pe politic – deci, pe interes – și pe etnic – deci, pe efectul identității. În această ecuație, factorul religios a fost cu precădere un corolar, un catalizator și nu o cauză directă, nemijlocită.

Tensiunile naționale s-au intensificat, inițial, în Kosovo, la un an după moartea lui Tito; aici s-a declanșat o revoltă a populației albaneze musulmane, majoritară (proporție de 90%), sub stindardul obținerii statutului de republică. În replică, autoritățile sârbe au instituit legea marțială și au reprimat populația, cu ajutorul armatei și al poliției. Sârbii au adus ca argument faptul că, după bătălia de la Kosovo Polje (Câmpia Mierlei), de la 28 iunie 1390, Kosovo a devenit un fel de leagăn al civilizației sârbe. Zona este presărată cu biserici ortodoxe și monumente sârbești. Manifestările violente din Kosovo, din 1981, au alimentat naționalismul sârbilor și, implicit, pe cel al croaților din altă zonă iugoslavă, cu toate că ultimii au fundamentat istoric și teoretic proiectul „iugoslav” (în secolul XIX). Pentru sârbi, Kosovo reprezintă un „teritoriu sfânt”, locul unde armatele creștine au fost înfrânte de otomani și unde a luat ființă Patriarhia Ortodoxă, ce a jucat un rol important în conturarea identității sârbe. Liderii de opinie, de la Belgrad, în special, intelectualii au reacționat rapid și zgometos împotriva a ceea ce considerăm un atac împotriva națiunii. În 1985, Academia sârbă de arte și știință a elaborat un **Memorandum** prin care contrazicea modelul politic titoist. Se susținea că militanții comuniști, conduși de croatul Tito, au creat Iugoslavia federală pentru a exploata Serbia. În plus, sârbii ar fi fost supuși, în Kosovo, unui adevărat genocid practicat de albanezi. Climatul de nesiguranță a favorizat, în jurul anului 1987, întărirea grupului naționalist sârb din Liga Comuniștilor. Ca efect, grupul condus de Slobodan Miloșevici a devenit majoritar în partid, iar Slobodan Miloșevici a obținut președinția Partidului în Serbia (1986) și apoi a Republicii Serbia (1989).

Mișcările centrifuge s-au manifestat, totuși, în republici, atât în cadrul Ligii Comuniștilor, cât și în administrație. În Slovenia, Parlamentul a amendat Constituția, renunțând la rolul conducător al Partidului Comunist; au apărut formațiuni politice democratice care au format o coaliție de opoziție, în 1989 – 1990. Pe de altă parte, în Croația a avut loc un proces de disoluție a puterii comuniste. S-au înființat partide „alternative” cel mai important fiind Uniunea Democrată Croată, de orientare naționalistă,

condusă de fostul partizan titoist, generalul Franjo Tudjman. Slovenii au propus confederarea Iugoslaviei și dreptul republicilor de a-și alege forma de guvernare. Slobodan Miloșevici situându-se pe poziții conservatoare, delegații sloveni și croați au părăsit lucrările congresului „Ligii Comuniștilor” din 1990.

Alegerile din aprilie 1990 au contribuit la transformarea tensiunilor din Iugoslavia într-o gravă criză politică. Faliile etnice s-au reactivat. Conflictualitatea – stăpânită o vreme de Tito – s-a redeschis. În Slovenia, puterea a trecut sub controlul opoziției democratice. Franjo Tudjman a câștigat puterea în Croația. Reacția Serbiei și a conducerii Armatei Federale nu s-a lăsat așteptată. Trupele federale (sârbe) au dezarmat gărzile croate, înregistrând, însă, un eșec în Slovenia. În același timp, zonele intens locuite de sârbi din Croația au trecut la autoadministrare (Krajna, în sud – estul Croației), sub conducerea Partidului Democrat Sârb, al lui Milan Babici. Partidul Democrat Sârb, cu liderul local Radovan Karadzici, și-a extins autoritatea și în zonele preponderent sârbe din Bosnia – Herțegovina, spre sfârșitul anului 1990. Alegerile din toamna aceluiași an l-au propulsat în fruntea comunității musulmane din Bosnia – Herțegovina pe liderul naționalist Alia Izet-Begovici, devenit – cu sprijinul electoratului croat – președinte al republicii. Doar în Serbia și Muntenegru, comuniștii lui Slobodan Miloșevici și aliații lor au ocupat primele poziții în stat.

Beneficiind de sprijinul armatei, Slobodan Miloșevici a considerat că poate aborda negocierile interiugoslave de pe poziții forte (forțe armate proprii și-au organizat în ritm susținut și Croația și Slovenia). În replică, autoritățile din Croația și Slovenia au chemat populația la exprimarea opțiunii, prin referendumuri, în noiembrie 1990 și mai 1991; alegătorii s-au pronunțat pentru proclamarea unilaterală a independenței celor două republici, în cazul eșuării tratativelor de confederare.

La 25 iunie 1991⁵, Croația și Slovenia și-au proclamat independența de stat, decizii ce au provocat intervenția dură a Armatei Federale. Dar Croația, care deja se înarmase, a blocat mare parte din unitățile iugoslave și a îngreunat reacția acestora. Inițial, statele occidentale au adoptat o atitudine precaută față de declarațiile de independență amintite mai sus. Singură Germania s-a raliat cauzei independenței Croației și Sloveniei. În Croația și în alte zone, au început confruntările armate.

Evenimentele au luat însă, o turnură dramatică în Croația. Aici, în fața ripostei dure a jandarmeriei și milițiilor croate, Armata Federală (sârbă) și-a concentrat operațiile în zonele Krajna și Slavonia de Est, locuite majoritar de sârbi, cu scopul de a le desprinde de noul stat independent. Serbia urmărea să înglobeze și Bosnia – Herțegovina și Coasta Dalmată. Președintele Franjo Tudjman era dispus ca să renunțe la Slavonia de Est și să acorde autonomie Krajnei în schimbul recunoașterii independenței, pe cale negociată. Din ordinul lui Slobodan Miloșevici forțele federale au atacat însă Croația, la 7 iulie 1991 și au cucerit Baranja (Slavonia de Est), Barija și Kordun (sud-est de Zagreb). La Zagreb, trupele federale au fost încercuite de croați și capturate cu întregul lor armament. Vukovarul croat a căzut abia în noiembrie 1991 (toate operațiile militare au fost însoțite de masacre și deportări de populație, de ambele părți). Asedierea Dubrovnikului, pe coasta dalmată (fosta Ragusă) a întors majoritatea opiniei publice occidentale împotriva sârbilor (octombrie 1991 – mai 1992); eșecul Conferinței de pace de la Haga, din 7 septembrie 1991 a condus către intervenția ONU; la insistențele Germaniei, UE (CE) a recunoscut independența Croației și Sloveniei, la sfârșitul anului 1991. Serbia a solicitat intervenția ONU. Prin urmare, Cyrus Vance a mediat un Acord de pace (Sarajevo, 2 ianuarie 1992) ce recunoștea independența Croației și Sloveniei, fără a rezolva problema Krajnei și Slavoniei de Est. O forță ONU de menținere a păcii – Forță de Protecție (FOR PRONU) – trebuia

să vegheze la încetarea focului. Republica sârbă din Krajna a semnat un acord de încetare a focului cu autoritățile din Zagreb, în ianuarie 1993. Procesul de pace s-a blocat în martie 1994 în Krajna, dar armata croată a ocupat Slavonia de Vest în mai 1995. FORPRONU s-a văzut depășită de situație în Krajna și în Slavonia. Republica Sârbă din Krajna și-a încetat existența după campania fulger a armatei croate din august 1995 (250.000 sârbi au părăsit provincia). În ianuarie 1998, Slavonia de Est a trecut pașnic sub administrație croată, prin intermediul diplomației ONU. Sub conducerea lui Franjo Tudjman, Croația a dus o politică de întărire a autorității statului, de reabilitare parțială a trecutului său naționalist și de purificare etnică. Din aceste motive, țara s-a aflat într-o anume izolare diplomatică; în ianuarie 2000, după decesul lui Franjo Tudjman (1999), Partidul Social Democrat, cu liderul său Stipe Mesici a preluat președinția Croației. În aprilie 1992, Serbia și Muntenegru au refăcut la o scară mai redusă Iugoslavia federală.

1.2.2. Rolul factorului religios în conflictul din Bosnia – Herțegovina

În toamna anului 1991, reprezentanții Macedoniei și ai Bosniei – Herțegovina au solicitat conferinței Comunității Europene de la Haga recunoașterea calității de state independente. Comisia condusă de juristul francez Robert Badinter, constituită în decembrie 1991, a recomandat acceptarea independenței Macedoniei și organizarea unui referendum în Bosnia – Herțegovina. De menționat că, înainte de Primul Război Mondial, nu a existat un stat denumit Bosnia-Herțegovina. Neîndoind, această conflictualitate avea ca suport și, în același timp, ca obiectiv strategic, individualitatea. Fiecare dintre cele trei comunități din Bosnia-Herțegovina – sârbo-bosniacă, musulmană și croată – s-a trezit într-o confruntare extrem de violentă, în care fiecare dintre ele dorea să obțină cât mai mult teritoriu și cât mai multe resurse pe seama celorlalți. În aceste condiții, etnia, și, ca un corolar al acesteia, religia erau cei mai puternici factori identitari. Dar bătălia nu se desfășura în spațiul religios, nici în cel etnic, ci

⁵Conf. www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/ro/infoCountryPage/setimes/resource_centre/countries.

în cel teritorial și în cel economic, pentru acapararea a cât mai mult teritoriu și a cât mai multor obiective economice. Treptat, s-au cristalizat grupările politico-religioase islamică, ortodoxă și catolică, tendință stimulată decisiv de conflictualitatea declanșată.

Problema independenței a devenit detonatorul războiului civil din Bosnia – Herțegovina. Această republică, locuită de sârbi ortodocși, sârbii musulmani și de croați a repetat în „miniatură” scenariul dezmembrării Iugoslaviei. Sârbii dominau estul și nord-vestul Bosniei, la frontierele cu Iugoslavia și Croația. Musulmanii controlau orașele, îndeosebi Sarajevo. Croații se concentrău în Herțegovina, spre Coasta Dalmată. Belgradul viza realizarea „Serbiei Mari” căutând să-și păstreze liniile de comunicații cu republica de la Knin (Krajna) și cu teritoriile de pe Coasta Dalmată, ce-i asigurau ieșirea la Adriatică. De asemenea, conducerea sârbă avea nevoie de fabricile de armament construite de Tito în majoritatea lor, în Bosnia, deși, pe timpul retragerii armatei iugoslave din Bosnia-Herțegovina, o parte dintre aceste întreprinderi au fost strămutate sau dezafectate. Unele dintre ele sunt însă întreprinderi subterane care n-au putut fi dezafectate. Acțiunile sârbilor bosniace deveniseră deosebit de eficiente. Ei cuceriseră o parte însemnată din teritoriu și, dacă nu erau opriiți, puteau ajunge rapid la Marea Adriatică. Ofensiva sârbilor-bosniaci făcea caduc aproape orice plan de oprire a conflictului, iar acest lucru nu putea fi acceptat, întrucât sârbii bosniaci reprezintă doar 30% din populația Bosniei-Herțegovina, iar teritoriul pe care-l ocupaseră ei era mult mai mare, ceea ce, evident, crea un nou suport de conflictualitate.

Și atunci, pentru a-i opri pe sârbi și a asigura condiții de implementare a rezoluției Consiliului de Securitate, NATO, sub mandat ONU, a trecut la bombardarea dispozitivului sârbilor bosniaci. Pe de altă parte, Croația urmărea cucerirea provinciei Herțegovina pentru a-și rotunji frontierele, a obține “adâncime” strategică și a beneficia de obiectivele economice de aici. Musulmanii încercau să-și constituie un stat în centrul Bosniei. Din 1990, puterea aparținea unei coaliții a naționaliștilor musulmani, sârbi și croați. În cadrul Bosniei, ființa o Republică

autonomă sârbă (Srpska) în frunte cu Radovan Karadzici, originar din Muntenegru (din noiembrie 1991).

Deși referendumul pentru independență în Bosnia – Herțegovina a validat separarea provinciei de Iugoslavia⁶, sârbii locali au refuzat să accepte rezultatul votului. În momentul în care UE și SUA au recunoscut independența Bosniei – Herțegovina, la 5 aprilie 1992, Armata Federală a înaintat în provincie și a blocat capitala Sarajevo. În câteva săptămâni, Armata Federală și forțele Republicii Srspska au cucerit 2/3 din Bosnia⁷. Pe parcursul lunii mai 1992, Armata Federală s-a retras în Iugoslavia, dar a predat armamentul greu generalului Radko Mladici, fostul comandant al garnizoanei Knin, ajuns comandant șef al forțelor Republicii Srspska. Sarajevo a rezistat, însă, în pofida unui dur asediu, ca și Srebrenica și Gorazde.

În Herțegovina, forțele locale croate, sprijinite de Zagreb, au ocupat, până la sfârșitul lunii iunie, orașul capitală Mostar. Comunitatea internațională, divizată, a reacționat cu greutate: Consiliul de Securitate ONU a impus un embargo total asupra Iugoslaviei (mai 1992), a stabilit o zonă de interdicție a zborurilor aeriene (octombrie 1992), a implicat FOPRONU în aprovizionarea orașelor asediate de sârbii din Bosnia, în timp ce SUA, F. Rusă, Marea Britanie, Franța, Germania și Italia au recunoscut integritatea Bosniei – Herțegovina (toamna 1992). Lordul Carrington, din partea UE și Cyrus Vance, din partea ONU au elaborat un Plan de Pace, care combina integritatea republicii cu respectarea autonomiilor locale (Geneva, sfârșitul anului 1992).

Cu toate că Iugoslavia a acceptat Planul de pace, sârbii din Bosnia l-au respins, ca și croații (în 1992 își creaseră Republica Herțeg - Bosnia). Conflictul s-a reaprins, toate părțile angajate procedând la execuții sumare și purificări etnice. În paralel, Croația și Serbia au căutat să împartă Bosnia – Herțegovina, ignorând interesele musulmane și proiectele comunității internaționale, așa cum a sugerat Miloșevici, încă din 1992. Pe

⁶ Conf. <http://www.rferl.org/newsline>

⁷ Ibidem.

teren, musulmanii – cu susținere din partea islamismului fundamentalist și moderat – au recuperat centrul Bosniei. Pe plan politic, croații și musulmanii au ajuns la o înțelegere tacită (organizarea unei federații). În mai 1994, sârbii bosniaci au respins un nou plan de pace și au continuat să atace „sanctuarele” și „zonele sigure” ale musulmanilor, aflate în principiu sub protecție ONU. Forțe NATO au executat (mai 1995), lovituri aeriene asupra zonei Pale (Srsпка). Sârbii bosniaci au pătruns, totuși, în Srebrenița și Zepa (iulie 1995), în vreme ce FORPRONU (mai) nu a ripostat. Croația a intervenit militar în favoarea Federației Croato – Musulmane. Forțele croate au străpuns încercuirea orașului Bihaci. Deci, la 30 august 1995, NATO a declanșat, sub mandat ONU operația „Deliberate Force” împotriva obiectivelor sârbe din Bosnia. Ca urmare a presiunii SUA și a loviturilor NATO, președinții Serbiei, Bosniei și Croației au semnat Acordurile de la Dayton, din 21 noiembrie 1995, care stabileau: Bosnia – Herțegovina este un stat „unitar”, alcătuit din Federația Croato – Musulmană (51% teritoriu) și Republica Srsпка (49% teritoriu); la Sarajevo se instalează un guvern central, o președinție tripartită și un parlament; prezența unei forțe internaționale IFOR (NATO, SUA) de implementare a Acordurilor de pace; dezangajarea militară; componentele croate și sârbe din Bosnia – Herțegovina au dreptul la relații speciale cu Croația și Serbia.

După încetarea luptelor interne, Bosnia – Herțegovina a revenit cu mare greutate la o situație relativ stabilă, garantată și de prezența Forței Internaționale de Stabilizare (SFOR) și a unui Înalt Reprezentant al Comunității Internaționale. Altfel, în lipsa Forței Internaționale, Bosnia-Herțegovina ar fi putut destabiliza Balcanii de Vest.

1.2.3. Criza separatistă din Kosovo (1999)

În contextul renașterii geopolitice a „Balcanilor de Vest” și al prelungirii stărilor de tensiune în „noua” Iugoslavia, s-a redeschis și „problema provinciei Kosovo”. Reamintim că provincia Kosovo, - ca și Sanjeakul – face parte din fâșia de

teritoriu dintre portul Barc (la Adriatică) și zona Skopje (Macedonia), aflată în dispută între Serbia, Muntenegru și Albania încă din 1912 – 1913. Tito a acordat, în 1974, autonomie provinciei Kosovo, statut anulat de Serbia, în 1989. În 1990, parlamentul local – dominat de albanezi musulmani – a proclamat suveranitatea provinciei Kosovo, în cadrul Serbiei, pentru ca în septembrie majoritatea albaneză (90% din populație) să opteze pentru independență, sub președinția lui Ibrahim Rugova, liderul Alianței Democratice.

Gruparea Armata de eliberare din Kosovo (UCK) a avansat un program de obținere a independenței prin mijloace violente (1992). Confruntările dintre poliția și forțele sârbe, pe de o parte, și rebelii albanezi s-au generalizat, în 1998. UCK au cucerit circa 30% din teritoriul provinciei, determinând o reacție dură a autorităților de la Belgrad. Se estimează că, în 1998, 1.500 dintre locuitori au murit, în timp ce alți aproximativ 400.000 și-au părăsit casele. Ca urmare, Consiliul de Securitate al ONU a adoptat Rezoluția 1199 din 23 septembrie 1998, care cere retragerea forțelor sârbe din regiune. Statele Unite și țările Uniunii Europene au început să facă demersuri diplomatice pentru detensionarea crizei. Pentru „a forța mâna” Belgradului, NATO a anunțat în octombrie 1998, fără mandat ONU, că va autoriza represalii aeriene în cazul în care Slobodan Miloșevici nu va accepta retragerea armatei și poliției din Kosovo. O misiune de monitorizare a retragerii forțelor sârbe este acceptată de Iugoslavia.

Noi ciocniri și masacre au obligat statele „Grupului de Contact” (SUA, F. Rusă, Marea Britanie, Franța, Germania, Italia) să impună demararea negocierilor sârbo – albaneze, la Rambouillet, la 6 februarie 1999 (plan axat pe autonomia lărgită a provinciei și amplasarea unei forțe internaționale de pace); tratativele s-au întrerupt în februarie și în martie 1999. După eșecul misiunii nord -americanului Richard Holbrooke la Belgrad, NATO a trecut la executarea de lovituri aeriene asupra Iugoslaviei, timp de 77 de zile. Reuniunea Grupului G8 din mai 1999, a permis, la 6 mai 1999, o armonizare a punctelor de vedere

ale SUA, UE și Federației Ruse, concretizată într-o nouă reglementare de pace (aliniată la proiectul de la Rambouillet). Criza din Kosovo s-a repercutat direct în Iugoslavia, prin slăbirea dramatică a pozițiilor lui Slobodan Miloșevici, considerat o piedică în calea democratizării statului și a apropierii de Occident. În cele din urmă, Slobodan Miloșevici a cedat (iunie 1999), forțele militare sârbe începând retragerea din provincie. Consiliul de Securitate ONU a autorizat instalarea unei misiuni internaționale de pace în Kosovo (KFOR). Un Pact de Stabilitate, avansat de UE își propunea refacerea economică a zonei.

Opoziția Democratică din Serbia (DOS) a câștigat alegerile prezidențiale din Serbia, din 24 septembrie 2000. În fața faptului împlinit, conducerea de la Belgrad a fost nevoită să se conformeze noii realități. Factorul etnico-religios, în Serbia vremurilor de după război va juca un rol important în noua reconfigurare a identității sârbești încă marcată de situația dramatică din Kosovo, de efectul pe termen lung al epurărilor etnice și de “neputința” ortodoxismului sârbesc în soluționarea marilor probleme de inflexibilitate și inadaptare la realitățile create sau impuse de noua geopolitică a Balcanilor de Vest. Vojislav Kostunița a devenit președintele Iugoslaviei, iar Zoran Djindjici, liderul Partidului Democrat, prim – ministru al Serbiei (începutul anului 2001). Arestat, în primăvara anului 2001, Slobodan Miloșevici a fost predat Tribunalului Penal Internațional pentru fosta Iugoslavie (28 iunie 2001). Această acțiune a provocat un conflict între premierul Serbiei și președintele Kostunița, care susținea că nu a fost de acord cu extrădarea lui Miloșevici. Viitorul statut al provinciei Kosovo - „bomba” care a aruncat în aer „regimul Miloșevici” – rămâne încă neclar. Un „Kosovo independent”, pe criterii etnice sau raliat Albaniei, ar reanima conflictualitatea etnică a zonei, îndeosebi în Serbia, Albania și FYROM.

1.2.4. Criza din Fosta Republică Iugoslavă a Macedoniei

Evenimentele din Kosovo, din 1998 – 1999, au radicalizat atitudinea fruntașilor musulmani albanezi. Astfel, la începutul anului 2000, au apărut grupurile paramilitare ale Armatei de

Eliberare din Macedonia (UCKM) și ale Armatei de Eliberare din Presevo – Medveja, Bujanovici, ce acționau pentru separarea vestului Macedoniei de FYROM și unirea cu Albania și Kosovo. La Skopje, s-au desfășurat manifestații populare ale majorității slave antiguvernamentale și antialbaneze, cu toate că liderii albanezi moderați figurau în guvernul de „uniune națională”, constituit în mai 2001. La 3 august, au fost inaugurate tratativele de la Ohrid, mediate de UE, SUA și OSCE (președintele în exercițiu, Mircea Geoană, ministru de Externe al României). Acordurile de la Ohrid din 13 august prevăd: încetarea focului în FYROM, dezarmarea gherilelor albaneze, sub supravegherea unei forțe internaționale (NATO) de pace; revizuirea Constituției în sensul lărgirii drepturilor minorității albaneze; asigurarea reprezentării proporționale a albanezilor în administrație, armată, poliție; recunoașterea albanezei ca cea de-a doua limbă a statului etc. Ulterior, NATO și mai apoi UE au preluat misiunea garantării stabilității locale.

Analiza comparativă Macedonia-Iugoslavia (Serbia și Muntenegru)

Fosta Republică Iugoslavă a Macedoniei	Iugoslavia (Serbia și Muntenegru)
<ul style="list-style-type: none"> • Acțiuni separatiste pe criterii etnice, vizând o parte din teritoriul Fostei Republici Iugoslave a Macedoniei, dar nu identificată precis. • Acțiuni de gherilă ale unor structuri militare ilegale (UCKM) și ale Armatei de eliberare din Presevo-Medveja. • Minoritatea albaneză din Macedonia este a 30% și distribuită în zonele vestice. 	<ul style="list-style-type: none"> • Acțiuni separatiste pe criterii etnice. Separarea provinciei Kosovo de Serbia. • Acțiuni de gherilă ale armatei de eliberare din Kosovo UCK împotriva forțelor iugoslave (sârbești) dar și pentru alungarea populației sârbești din Kosovo. • În Kosovo, albanezii reprezentau, la acea dată, 90% din populație.

Populația albaneză din Macedonia și cea din Kosovo se află grupată în același areal, ca și populația kurdă din Turcia, Irak, Iran și Caucaz, ceea ce i-a determinat pe liderii mișcărilor sângeroase din Kosovo și Macedonia să considere că a sosit timpul ca teritoriile respective să fie alipite la Albania.

1.2.5. Tensiunile din Albania

În ianuarie – februarie 1997, mase mari de cetățeni păgubiți în cursul jocurilor piramidale s-au revoltat, în Vlora și în alte orașe. Deși președintele Sali Berisha a instituit starea de asediu, guvernul și armata s-au dovedit incapabile să controleze situația, țara ajungând în pragul anarhiei; mii de albanezi au luat cu asalt teritoriul Italiei, provocând o criză umanitară de dimensiuni deosebite. În fața acestei situații, președintele Berisha i-a adus la putere pe socialiști (foștii comuniști) - toski (din sud) și a solicitat sprijin și asistență internațională. La propunerea Italiei, Consiliul de Securitate a hotărât prin Rezoluția nr. 1101 desfășurarea unei forțe internaționale în Albania („Operațiunea Alba”). Acțiunea, susținută, în principal, de forțe italiene a debutat în aprilie 1997 și a vizat restabilirea securității interne în Tirana, Durrez și Vlora, protejând și convoaiele cu ajutoare internaționale. În iulie 1997, socialiștii au dobândit victoria în alegerile anticipate, Sali Berisha dându-și demisia. „Operația Alba” (la care au participat unități din Franța, Grecia, Spania, Turcia, Austria și România) s-a încheiat în august 1997.

Guvernul albanez sprijină protejarea drepturilor etnicilor albanezi din afara granițelor țării, dar s-a îndepărtat de la scopul principal al politicii sale externe, acela de cooperare regională; majoritatea albaneză din Kosovo urmărește să obțină independență față de Republica Serbia; albanezii din Fosta Republică Iugoslavă a Macedoniei reclamă încetarea discriminării în educație, în obținerea de posturi în administrația publică, și în ceea ce privește reprezentarea în guvern.

Existau, însă, disensiuni majore între populația albaneză de origine toskă și ghegă, una din cauze fiind recunoașterea ca limbă oficială doar a dialectului tosk (vorbit în sudul Albaniei, în timp ce dialectul gheg este vorbit de majoritatea albanezilor localizați în nordul țării și în Kosovo). Oricum, problema albanezilor musulmani din Sandjeak și Kosovo, aparținând Iugoslaviei și FYROM rămâne preocuparea majoră de securitate regională.

Rezolvarea ei ar fi un test pentru depășirea „axiomei” Huntington, exprimată prin inexorabila „confruntare a civilizațiilor”.

*
* *

Factorul religios, poate fi deci, considerat în regiune, un corolar al celui etnic. Acesta este un specific al Balcanilor, unde religia nu este mai puternică decât etnicitatea, dar constituie unul dintre elementele generatoare de motivație și de putere ale acesteia. El contribuie în mod substanțial la crearea unei stări conflictuale, care divizează Balcanii, spațiu de întâlnire a creștinismului ortodox și catolic cu islamul. Națiunile sunt bine constituite, cu puternice conștiințe naționale. Religia reprezintă un element important de definire al națiunilor. Ideea de stat național, de asemenea, este bine fundamentată în programele politice („Serbia Mare”, „Albania Mare”, „Grecia Mare”, „Bulgaria Mare”). Aceasta este una dintre aspirațiile de mare profunzime ale națiunilor de aici. Fiecare se consideră frustrată și obligată să trăiască într-un spațiu mult mai restrâns decât cele care i s-ar cuveni. Religia nu contribuie în mod nemijlocit la această conștiință colectivă, dar accentuează efectul identitar. Unele religii (catolică și musulmană în fosta Iugoslavie, catolică, ortodoxă, musulmană în Albania) au fost supuse opresiunii comuniste și se bucură de prestigiu în societate; eliberarea națională s-a asociat deci câștigării libertăților religioase, mai cu seamă în Balcanii de Vest*.

* Noțiunea “Balcanii de Vest”, a fost introdusă pentru a defini mai bine reconfigurarea spațiului geopolitic din zona conflictuală balcanică. Această zonă a cunoscut, în dinamica ei de după 1990, trei etape:

- destrămarea sângeroasă a Republicii Federative Iugoslavia și realizarea independenței și suveranității de facto și de jure a statelor din care s-a compus federația (în plus, pe harta Peninsulei Balcanice a apărut o țară creată a Republicii Federative Iugoslavia și anume Bosnia și Herțegovina);
- continuarea războiului sângeros în Bosnia-Herțegovina și, ulterior, în Kosovo și Macedonia și declanșarea crizei din Albania; intervenția NATO, bombardarea Iugoslaviei și scoaterea Serbiei din zona conflictelor deschise;
- continuarea conflictualității în zona Bosniei-Herțegovina, Kosovo și Macedonia și punerea ei sub control NATO, ulterior UE.

Contradicțiile naționale, politice și economice din fostul spațiu iugoslav au determinat, în principal, crizele și conflictele armate din anii '90; factorul religios, le-a stimulat și exacerbă, însă, de cele mai multe ori. Astăzi, totuși, punctul central al acestei conflictualități, zona cea mai primejdioasă, se află în Kosovo. Suportul acestei conflictualități îl reprezintă separatismul etnic, consolidat foarte mult de acțiunile fundamentaliste islamice.

Capitolul 2

ETNIE ȘI RELIGIE ÎN STĂRILE CONFLICTUALE DIN CAUCAZ ȘI DIN ASIA CENTRALĂ

Caucazul și Asia Centrală reprezintă, de veacuri, centrul generator de conflictualitate în spațiul eurasiatic. Entitățile conflictuale s-au format, în primul rând, datorită distribuirii inegale a resurselor și mișcărilor aproape continue de pe coridoarele strategice care marchează această zonă. Caucazul și Asia Centrală sunt zone de falii strategice, atât în spațiul etnic, cât și în cel religios.

De aceea, gestionarea conflictualității etnico-religioase din spațiul caucazian și din cel al Asiei Centrale reprezintă una dintre cele mai complexe și mai dificile probleme ale timpului nostru.

2.1. Factorul religios în Asia Centrală și Caucaz

Joacă factorul religios un rol important în Asia Centrală și Caucaz? Sunt voci care afirmă că există un factor religios puternic, adânc înrădăcinat al cărui comportament autonom influențează aproape în totalitate evoluția societăților în regiune. Regiune care din acest punct de vedere – al religiilor –, poate capta atenția, datorită situației sale oarecum aparte: cele trei componente principale: - **practicile rituale** asociate evenimentelor ciclului vieții (naștere, nuntă, botez, înmormântare); - **credințele populare** și normele morale stabilite; - **instituțiile sociale formale** (bisericele, adunările religioase) au fost puternic influențate de „modernizarea sovietică”. Acest lucru a dus de multe ori la abandonarea practicilor religioase (de cele

mai multe ori datorită represiunii) și la apariția „omului sovietic” nou, modern. După '90 nu mai era un pericol (ba chiar era la modă) declararea situației religioase. Foștii lideri comuniști, dar și adversarii acestora, au găsit (văzut) în religie un înlocuitor (substituit) al ideologiei care tocmai se prăbușise. În cele mai multe cazuri, ierarhiile religioase existente s-au dovedit, însă, nepregătite pentru „a juca”, „a interpreta” noul rol ce li se distribuia, deși era evident că importanța ce li se atribuia nu putea decât să bucure, aducând prestigiu și beneficii materiale. S-au ivit astfel situații de corupție și lupte „intestine”. Astfel, într-o regiune în care alternativa marxist socialistă nu poate rezista din cauza discreditării ei, cea liberală occidentală nu poate fi aplicată în țări unde elitele occidentalizate nu pun mare preț pe „masele nespălate”, singurele ideologii viabile rămân naționalismul și religia.

În acest punct, găsim și diferențele între regiunea Asiei Centrale și cea a Caucazului. În Caucaz, Armenia, țară tradițional creștin ortodoxă, și Georgia se orientează - la răscrucea mileniilor – spre clădirea unor forme materne, rezistente de naționalism. Acest proces este urmat și de alte națiuni din Caucaz, uneori sub presiunea directă a formelor mai avansate de naționalism (azerii s-au mobilizat contra armenilor, cei din Abhazia și Osetia împotriva georgienilor) din sudul F. Ruse; dezvoltarea lui va reprezenta un factor de destabilizare regională în lipsa unor remedii politice și economico-sociale. Nici puterile laice din Armenia și Georgia nu sunt străine de cultivarea unor forme de „fundamentalism creștin” și de propaganda antiislamică (Georgia și Armenia, „redate ale rezistenței creștine” în Orient). Biserica Ortodoxă Rusă și Moscova susțin oficial proiectul „blocului creștin” din Caucaz, fisurat în momentul de față prin apropierea Georgiei de Azerbaidjan, sub egida Turciei și a SUA. Fundamentalismul islamic pare să se răspândească în Azerbaidjan, Cecenia, Daghestan și în republicile autonome.

Națiunilor Asiei Centrale le lipsește, însă, forma naționalismului istoric, din diferite motive, acestea neprofitând de ruperea imperiului rus din 1917 care a dus la transformarea lui

într-un „incubator de națiuni”. Clădirea acestor națiuni a fost posterioară acestui moment, fiind controlată strict, de puterea comunistă, cu rezultate diverse. De aceea, în Asia Centrală islamismul activist pare a constitui singura metodă viabilă de mobilizare populară în viața publică.

Deși civilizația din acest spațiu este milenară, timpul istoric a fost deosebit de condensat și de fragmentat și nu a permis încheierea procesului de constituire a unor entități stabile și durabile. Asia Centrală, atât din punct de vedere etnic cât și religios, este un spațiu fluid, în mișcare.

Statele Asiei Centrale par a se confrunta cu o criză a conviețuirii religioase pe care coabitarii nu sunt îndeajuns de pregătiți să o controleze. În epoca URSS, regiunea a fost supusă dezintellectualizării, supraviețuind mai mult datorită formelor de ritual și tradiție, liderii musulmani progresiști fiind reduși la tăcere; concomitent, Asia Centrală a fost izolată de restul lumii islamice, rămânând în afara spațiului de înnoire a islamului. Existența controlului centralizat și militar – înainte de '90 – a dus la răspândirea ateismului, fapt ce a favorizat prevenirea conflictelor religioase. După dezmembrarea URSS, forțele care țineau sub control acest echilibru au dispărut, Asia Centrală devenind scena de competiție a numeroase grupuri religioase; situația suferind transformări profunde, islamul a ajuns religia dominantă. Această dominanță este însoțită și de o dezvoltare a islamului, fapt ilustrat și de numărul tot mai mare al moscheelor construite (în Uzbekistan, de exemplu, numărul moscheelor a crescut de la 80 la 5000). Astăzi predomină încă islamul sunnit „popular”, mai tolerant și mai puțin interesat de politică. Fundamentalismul a luat totuși amploare în zonele cele mai defavorizate și în regimurile cele mai corupte.

La capitolul diferențe observăm că Kazahstanul și Kârgâstanul dispun de un pluralism religios mai larg decât Uzbekistanul, Turkmenistanul sau Tadjikistanul. În aceste condiții, toți liderii statelor din regiune și-au declarat clar opțiunea pentru statul secular (laic). Apariția celor câteva partide islamice care doreau implementarea doctrinei religioase în politică a fost de

scurtă durată fiind frecvent supuse contestării. Islamiștii s-au consolidat doar în Uzbekistan și Tadjikistan și în Valea Fergana. Fergana, cu centrele ei strălucite tradiționale de cultură islamică va revendica într-un viitor previzibil un loc între principalele „baze de iradiere islamică” ale Orientului.

Cea mai alarmantă tendință actuală poate fi considerată ignorarea de către puterea laică din regiune a existenței diversității formelor de islam și mai ales a tendinței de “politizare” a islamului, de fundamentalizare a anumitor grupări mai puțin flexibile. Instabilitatea zonei încurajează o astfel de tendință. Puterea civilă recurge aproape constant la reprimarea violență a islamismului militant; în Tadjikistan, numai, islamiștii moderați au fost cooptați la conducere. În Valea Fergana, de exemplu, Partidul Islamic al Renașterii – mișcare ilegală – care reprezintă o formă militantă de islam își desfășoară astăzi activitatea în conspirativitate dar este încă foarte incisiv. Vecinătatea cu regimurile fundamentaliste de la Teheran și Kabul a contribuit, pe de altă parte, la constituirea și dezvoltarea grupărilor fundamentaliste inclusiv în Uzbekistan și Tadjikistan. Nu trebuie ignorat nici numărul ridicat al studenților din țările Asiei Centrale care își desăvârșesc educația în facultăți teologice din țări islamice ale Orientului Mijlociu. Acestei stări de fapt îi corespunde o crescută activitate misionară care poate avea efecte în părțile sudice ale regiunii, unde tradiția islamică este puternic înrădăcinată.

Un alt aspect interesant este dat de procesul de evanghelizare la care sunt supuse popoarele regiunii. După declararea libertății de religie, mulțumită suportului Bisericii Occidentale, s-au creat condiții favorabile activității misionare. Astfel, în Kazahstan un număr important de musulmani au devenit protestanți, situații similare derulându-se în Kârgâstan și Uzbekistan. Majoritatea celor proaspăt creștinați este protestantă, protestantismul nefiind singura misiune creștină din regiune; „Martorii lui Iehova” se bucură și ei de un mare succes atât în rândurile populației rurale cât și al celei urbane. De regulă, noii creștini de origine turcică se îndreaptă către protestantism. Aceste

orientări religioase noi, de „import”, islamice sau creștine, tind să se înmulțească galopant, putându-se cristaliza condiții pentru incidente de natură extremist-religioasă. În Kârgâstan, de exemplu, au existat câteva cazuri legate de înmormântarea unor proaspăt protestanți kârgâzi de strămoși sau rude, comunitățile locale neagreând acest lucru. Perioada trăită în comunism pare a încuraja intoleranța față de cei ce gândesc și cred diferit. Ritmul rapid al creștinării protestante a provocat îngrijorări în centrele islamice (Tașkent, Alma-Ata, Osh, Namangan, Bishkek). Liderii musulmani și ortodocși – care cu mult timp în urmă formau alianța de sprijin reciproc pentru a rezista puterii sovietice – sunt acum parcă dispuși să reînvie „alianța” pentru a stopa misiunile occidentale foarte puternice, din punct de vedere financiar. Ierarhii ortodocși și liderii musulmani au încercat să convingă guvernele țărilor central-asiatice să creeze un cadru favorabil religiilor tradiționale mergând până la a cere interzicerea acțiunilor misionare străine. Din acest motiv, liderii religiilor tradiționale adoptă poziții ce resping protestantismul dar și alte mișcări misionare. Ierarhia tradițională musulmană este, totuși, „prinsă” între autoritățile politice și islamiștii radicali, reducându-și treptat autoritatea. Astfel, nu trebuie ignorată posibilitatea ca, într-un viitor apropiat, sub influența organizațiilor islamice din Asia Centrală și Orientul Mijlociu să aibă loc un previzibil proces de politizare a islamului, în paralel cu sprijinirea partidelor islamice în lupta lor pentru câștigarea puterii politice. Tadjikistanul sau Uzbekistanul ar putea să-și dispute conducerea mișcărilor islamice radicale, în eventualitatea eșecului proceselor de democratizare în curs. Prezența forțelor militare străine pe teritoriul lor și aflutul de fonduri externe – ce îmbogățesc o minoritate locală – sunt tocmai factori de radicalizare a majorității sunnite a populației.

În momentul actual, în regiunea Asiei Centrale pare a fi o cursă între creștinarea zonei nordice și islamizarea celei sudice. Această competiție poate fi complicată de grupurile etnice care se suprapun deseori grupurilor religioase.

2.2. Conflicte armate în Caucaz

Contradicțiile, tensiunile, crizele și conflictele din Caucaz formează un adevărat „complex de insecuritate”, la frontiera sudică a Federației Ruse și la confluența Europei de Est cu Asia Centrală și de Est. La baza acestei stări stau cauze etnice, politice, religioase, economice, culturale care se includ în „sistemul regional” de securitate (cu efect al unor acumulări istorice și al unor evenimente recente), lor li se adaugă acțiunile unor „tendințe” și ale unor actori internaționali majori, în contextul mutațiilor geopolitice și geoeconomice produse la încheierea Războiului Rece și în cursul integrării Caucazului în circuitul economiei mondiale. Specificul regiunii de spațiu al afirmării unor vechi și noi entități etno-politice pune în lumină, mai accentuat decât în Balcani, componenta religioasă a conflictelor din Caucaz, spațiu tradițional de „ciocnire frontală” între creștinism și islamism.

2.2.1. Nagorno-Karabakh

Provincia este locuită în proporție de 80% de armeni creștini (monofiziți), restul locuitorilor fiind azeri musulmani; Nagorno-Karabakh făcea parte, până în 1990, din Azerbaidjan, cu statut de autonomie locală (atitudinea față de Nagorno-Karabakh a devenit un reper al aprecierii interne a oamenilor politici armeni). În 1988 s-a declanșat mișcarea pentru independența provinciei, prin manifestații de stradă la Erevan, în Armenia. În 1991, Armenia își proclamă independența, iar în 1992-1993 s-au desfășurat ciocniri armate între „milițiile” armenice și azere din Nagorno-Karabakh și Armenia. F. Rusă a acordat asistență militară armenilor, Azerbaidjanul, Turcia și grupările fundamentaliste islamice, azerilor. Din 1994, Moscova asigură „protecția militară” externă a Armeniei și paza frontierelor sale. La intervenția OSCE, s-a ajuns la Acordul secret din iulie 1997 dintre Armenia și Azerbaidjan. Dezacordul dintre Armenia și Azerbaidjan rămâne, totuși, profund, după cum reiese și din eșecul medierii SUA din aprilie 2001. Armenia nu admite nici o concesie majoră din cauza extremei presiuni populare ce se exercită asupra liderilor săi.

Președintele Ter-Petrosian, adept al unei soluții negociate a pierdut puterea în 1998, în fața șefului „Partidului războiului”, Robert Kocearian; în octombrie 1998, un grup terorist a atacat Parlamentul din Erevan, cu scopul de a face imposibil compromisul cu azerii.

2.2.2. Conflictul din Cecenia

Antagonismele ruso-cecene își au originea încă din secolul al XVIII-lea. Odată cu dezmembrarea URSS, Cecenia (150 clanuri–teips), preponderent musulmană și-a proclamat independența. Puterea a fost preluată de fostul general sovietic Djohar Dudaev, considerat de Moscova „naționalist – extremist”. Conducerea lui Dudaev era contestată de mai multe grupări interne, favorizate de structurarea societății pe clanuri (democrație militară, cu tendințe egalitariste, lipsită de aristocrație).

În 1993 și 1994, armata rusă a trecut frontierele Ceceniei (Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei a suspendat F. Rusă ca urmare a agresiunii armate și exceselor asupra populației, Georgia și Armenia – creștine – au aprobat intervenția militară). Cecenii au primit asistență militară din Azerbaidjan, Afganistan, Pakistan, Sudan, Arabia Saudită etc. Acordul de pace din 1996 (Khasav – Yurt) prevedea retragerea armatei ruse și autoadministrarea Ceceniei; F. Rusă se angaja să plătească compensații de război și 100 dolari pe tona de petrol tranzitată prin Cecenia. Noul președinte, Aslan Maskahadov, ales în 1997 și-a propus să refacă și să modernizeze țara. Liderul Samil Basaiev, fost prim-ministru, a organizat însă, în 1998, „opoziția extraparlamentară”. Între timp, F. Rusă a refuzat să-și respecte angajamentele din 1996 și Cecenia a intrat într-o gravă criză economică. Numeroși foști „lorzi ai războiului” din 1994-1996 s-au reprofilat pe activități din categoria „criminalității internaționale” și au început să propovăduiască wahhabismul, (din Arabia Saudită) într-o țară dominată de sufism (islamism cu puternice reminiscențe „păgâne”); o incursiune cecenă în Daghestan a provocat noua intervenție militară a F. Ruse și declanșarea „Djihadului wahhabit” în Cecenia.

Conflictul armat a fost reluat în septembrie 1999, după încetarea campaniei NATO împotriva Iugoslaviei). Deși au instalat o administrație locală (în 2000), trupele ruse se confruntau în continuare cu gherilele cecene (în rândul lor luptau talibani, membri Al-Qaeda, fundamentalisti saudiți, iranieni, palestinieni etc.). La finele anului 2001, liderii separatiști ceceni (Aslan Mashadov) l-au solicitat pe Eduard Șevardnadze să medieze un acord cu Moscova (care controlează ferm numai nordul Ceceniei).

În septembrie 2002, Moscova a amenințat cu o intervenție armată în Georgia pentru capturarea gherilelor cecene. SUA s-au opus, însă, oricărei acțiuni militare în zonă. Realitatea era că luptători ceceni se refugiaseră în Georgia, în special, în Valea Pankisi. Atentatul terorist din Moscova, de la sfârșitul anului 2002, a complicat raporturile ruso-cecene.

2.2.3. Crizele din Georgia

Georgia și-a recâștigat independența în 1991. Problemele minorităților (armeni, ceceni, osetini, abhazi, daghestani etc.) și vecinătatea cu Osetia de Nord, Iugusetia, Cecenia, Republica Karachai-Cerchessia, Kabardino-Balkania și Daghestanul agravează la maximum situația guvernului din Tbilisi, aflat oricum în relații tensionate cu F. Rusă și Azerbaidjanul. Zonele de instabilitate etnico-religioasă sunt: Abhazia, Osetia de Sud, Javakheti etc.

Abhazia – zona în estul Georgiei, ce controlează accesul la Marea Neagră. Populația ibero – caucaziană aparține religiei musulmane. În 1992, Abhazia și-a proclamat independența și milițiile musulmane au început să atace trupele georgiene. F. Rusă a protejat Abhazia și a permis unor efective cecene să acționeze împotriva Georgiei. A urmat instaurarea unui calm relativ în Abhazia. Presat de F. Rusă, regimul din Tbilisi a acceptat prelungirea prezenței militare ruse în Georgia (trei baze); F. Rusă deținea baze militare și în Armenia și o „forță de pace” în Abhazia. Trupe americane ofereau asistență de „instrucție antiteroristă” guvernului georgian, amenințat de infiltrările grupurilor islamiste cecene și de luptătorii pentru independență

din Osetia de Sud (inclusă în Georgia) sau de autonomiștii armeni din Samtskhe-Javakheti.

Summit-ul CSI de la sfârșitul anului 2001, de la Moscova, nu a reușit să armonizeze punctele de vedere divergente ale F. Rusă și Georgiei cu privire la Abhazia, Osetia de Sud și în problema gherilelor cecene refugiate în zonele montane de la frontiera dintre Georgia și Cecenia. Luptele au luat amploare în Abhazia (zona Gali), în decembrie 2001, cu prilejul atacurilor executate de grupuri de „miliții” georgiene și de gherile cecene (Ruslan Ghelaev).

Manifestații populare s-au desfășurat la Tbilisi și Zugdidi, solicitând guvernului georgian să trimită armata împotriva autorităților „separatiste” din Abhazia. Parlamentul din Tbilisi a votat o hotărâre de retragere a trupelor ruse din Abhazia și a amenințat cu ieșirea Georgiei din CSI. Unități ale armatei și „voluntari” georgieni s-au concentrat în Valea Kodori (unde acționează elicoptere ruse de la baza din Gudauta și forțele abhaze). În principiu, Moscova condiționează o mediere între Georgia și Abhazia de încetare a tolerării gherilelor cecene în Georgia de Nord. Nici Summitul CSI de la Chișinău, de la finele anului 2002, nu a înregistrat progrese în reglementarea situațiilor de criză din Caucaz.

2.3. Dispute de frontieră și tensiuni interetnice și religioase în Asia Centrală

2.3.1. Problema enclavelor

Principala sursă de tensiune a regiunii o reprezintă controlul asupra Văii Fergana, populată de „enclave etnice”: Kârgâstanul – găzduiește 7 enclave: 2 spre Tadjikistan (Varukh); 1 la nord de Isfana, Shahimardanul, și altele de mai mici dimensiuni. Comunitățile tadjice sunt etnic majoritare în orașele istorice Samarkand și Buhara, din Uzbekistan (incluse în teritoriul său în 1924); o minoritate de 1,4 milioane tadjici locuiește în Uzbekistan, dintre care 1,2 milioane în Samarkand și Buhara. Fundamentaliiștii ocupă poziții solide în Tadjikistan și în minoritatea tadjică din Uzbekistan.

Pe teritoriul Kârgâstanului se află zona Osh, locuită majoritar de uzbeki, din epoca Hanatului de Kokand, care controla Valea Fergana. Tașkentul se interesează mai mult de enclavele cu „suveranitate”^{*} din Sokh și Shakhimardan și de culoarele deschise prin teritoriul kârgâs. Limitele enclavelor au fost minate în 1999 – 2000 împotriva gherilelor fundamentaliste. Acordul din februarie 2001 prevede că Tașkentul își menține coridorul spre Sokh iar Bishkekul primește un coridor spre enclava kârgâsă din Barak – Uzbekistan.

După cum s-a evidențiat anterior, pe teritoriul Kârgâstanului se află enclave „suverane” tadjice în Varukh și vest Qalacha, în Valea Fergana și la nord de Isfana. În timpul atacurilor fundamentaliste din 1999 și 2000, Kârgâstanul a dispus trupe în districtul Leilak din provincia Batken și în provincia Osh și a mărit numărul posturilor fixe la frontiera cu Tadjikistanul. Înțelegerea de frontieră, din iunie 2001, a reglementat utilizarea resurselor de apă în provinciile Sugh, tadjică și Batken, kârgâsă.

Disputele de frontieră, enclavele „suverane” și problemele minorităților rămân factori de accentuare a instabilității în Asia Centrală. Soluționarea lor durabilă se poate obține numai într-un context regional de înțelegere și cooperare, într-un sistem internațional favorabil democrației, dezvoltării economico-sociale și toleranței religioase.

2.3.2. Războiul civil din Tadjikistan

Tadjikistanul este o țară clar divizată din punct de vedere al reliefului și parțial al populației. Jumătatea estică și sud-estică prezintă un teren înalt (Munții Pamir cu 7.495 m), jumătatea vestică și sud-vestică – platou. Populația se împarte pe clanuri tradiționaliste și provincii: zona Leninabad modernizată parțial, rezervor de cadre politico-administrative, provincia Karategin furniza cadrele militare; zona Kurgan-Tyube (cu Valea Vakhsh – centrul agricol), regiunea autonomă Gorno-Badakhshan (Pamir),

^{*} Enclavele „cu suveranitate” sunt un tip de „stat în stat”. În fapt, exemplele menționate sunt orașe uzebe înconjurate de teritoriu kârgâstanez.

provincia Garm (zona submontană a Pamirului) au cunoscut puține transformări modernizatoare în anii regimului sovietic. Din punct de vedere religios, majoritatea tadjicilor sunt de credință musulmană sunită (sufiți – islam popular și hanafiti – islam „liberal”); ismaeliții și fundamentalistii islamici sunt concentrați, mai ales, în sudul țării și în nordul Afganistanului.

O importantă minoritate uzbekă (25%) vorbitoare de limba „turcă” – într-o „masă de vorbitori” de limbă „iranică” – complică situația etno-lingvistică a țării, favorizând tensiunile interetnice și religioase (vezi Anexa).

Pe acest fundal complicat de rivalități tradiționale, s-a ajuns, curând, după dezmembrarea URSS, la declanșarea unei violente lupte pentru putere. Inițial, conducerea statului a revenit lui Rakhman Nabyev (în 1991), fost prim-secretar al Partidului Comunist din Tadjikistan. Liderii locali din zonele Pamirului și sub-Pamirului, însă, s-au coalizat și au preluat controlul asupra capitalei Dushanbe. O altă coaliție de lideri locali din nord și vest – susținută de Uzbekistan și F. Rusă – a recucerit capitala, la 24 octombrie 1992. A urmat exodul a peste 600.000 de oameni din sud-estul țării în statele vecine (cu precădere, în Afganistan). Din 1993, coaliția învingătoare, cu nucleul de bază în zona Kulob (în sud), l-a impus ca președinte pe Imamoli Rakhmanov (Frontul Popular). Luptele nu au încetat, totuși, în centrul, sudul și estul Tadjikistanului, „rebelii” fiind ajutați de clanurile tadjice islamiste din Afganistan. ONU a intervenit pentru aplanarea conflictului armat și la 20 octombrie 1994 s-a semnat un acord de încetare a focului între Dushanbe și Opoziția Unită, condusă de Sayed Abdullah Nuru, urmat de Acordul de Pace din 27 mai 1997, de la Moscova. Forțele Opoziției au fost integrate în administrație, armată, poliție etc.; partidele religioase au primit dreptul de a funcționa legal. Cu toate acestea, puterea de la Dushanbe – ce beneficia de ajutorul militar permanent al F. Ruse (Divizia 201 mecanizată, cu bază permanentă din 1999) – s-a confruntat, în continuare, cu atacurile fundamentalistilor islamici uzbeki și tadjici; promotori ai islamismului intolerant, aceștia urmăresc constituirea unui „califat” islamic cu centrul în Valea Fergana, extinzându-și raidurile în Uzbekistan, Tadjikistan și Kârgâstan, uneori în Turkmenistan și chiar în vestul Chinei, în zonele cu populații musulmane „rebele”. Ciocniri violente au avut loc în vara și toamna

anului 2000 și în centrul Tadjikistanului, țara devenind principalul „factor de insecuritate” din regiune (cu excepția Afganistanului).

2.3.3. Tensiuni politico-religioase în Uzbekistan

Ca și Kazakstanul, Uzbekistanul aspira la rolul de „lider regional”. Puterea laică - reprezentată de președintele Islam Karimov - ocupa poziții forte în stat, susținută de o forță armată redutabilă (80.000 de oameni). Opoziția este divizată în: grupări laice democratice, islamice populare sunniți și radicali islamisti. Radicalii islamisti, constituiți în Mișcarea Islamică din Uzbekistan, se opun guvernului, inclusiv prin acțiuni de tip terorist. Islamul radical (politic) s-a dezvoltat în Valea Fergana (împărțită între Kârgâstan, Tadjikistan și Uzbekistan), unde trăiesc 10 milioane de uzbeki, (jumătate din populația țării); începând din 1989 – 1991, wahhabiții, adepți ai „islamului din epoca Profetului” s-au organizat în școli și în rețele de prozeliți. În același timp, ei și-au dezvoltat legăturile cu Arabia Saudită și cu alte state islamice (Libia, Pakistan).

În 1991, muftiul de Tașkent, Mohammed Sardik s-a declarat „independent” de controlul statului, ca și de Partidul Renașterii islamice și de fundamentalistii din Valea Fergana. Autoritatea lui se exercita, în special, în rândul grupărilor care au rămas credincioase islamului „popular” (respectă „Sharia” și tradițiile preislamice, inclusiv „cultul Sfinților”). În 1993, autoritățile l-au înlocuit cu Muhtarkhan Abdullayev. Radicalizarea islamului „popular” și răspândirea fundamentalismului islamic au fost stimulate, între altele, după cum recunosc și oficialitățile, de problemele sociale deosebite ale țării (ca și în restul republicilor din Asia Centrală).

Conflicte violente între autorități și islamisti s-au înregistrat, în mai 1992, în zona Namangan – teritoriul uzbek dintre frontierele Tadjikistanului și Kârgâstanului; în decembrie 1992 a fost arestat Abdullah Utaev, liderul Partidului Renașterii Islamice. În august 1999, islamistii fundamentalisti, organizați în Mișcarea Islamică din Uzbekistan (MIU) au trecut la acțiuni de forță, răpind un grup de geologi japonezi; MIU a solicitat o despăgubire de 6 milioane dolari și a făcut public programul său de creare a unui „stat islamic” în Valea Fergana, cu componente din Uzbekistan, Tadjikistan și Kârgâstan. Înfruntările dintre trupele guvernamentale și MIU au luat amploare în sudul și estul Uzbekistanului, în 2000 și 2001,

concomitent cu penetrarea influenței talibanilor sunniți în Asia Centrală (la concurență cu fundamentalismul shiit iranian). De altfel, atacurile fundamentalistilor în Uzbekistan, Tadjikistan și Kârgâstan, din vara și toamna anului 2000 s-au desfășurat în conexiune cu ofensiva talibanilor împotriva generalului Ahmad Shah Massud, din nordul Afganistanului (Valea Toloqan). Chiar dacă talibanii au oferit o „pace” de capitulare lui Massud – mijlocită de diplomați din Turkmenistan – președintele afgan în exil, tadjicul Burhanuddin Rabbani a solicitat ajutorul statelor din Asia Centrală pentru izgonirea fundamentalistilor din Kabul.

În octombrie 2000, F. Rusă a intervenit deschis, la rândul ei, pentru întărirea rezistenței conduse de Massud, bazată pe importante minorități tadjikă și uzbekă din Afganistan.

2.3.4. Kârgâstan – rivalități politice și fundamentalism islamic

Terenul înalt și accidentat, cu slabe resurse agricole, a favorizat împărțirea populației pe grupuri și clanuri. Principalele grupuri de populație sunt: ong (dreapta), sol (stânga) și ichkilik (centru). „Ong” include clanul Adygine din sudul țării, „Sol”, clanuri din nord și vest, „Ichkilik”, clanuri din sud, unele tadjice. Minoritatea uzbekă reprezintă 13% din populație, iar rusofonii sunt în scădere numerică. Conducerea politico-administrativă și militară aparține clanurilor din nord și rusofonilor, cu toate că cele din sud erau foarte bine reprezentate în parlament. Clanurile uzbece și tadjice, din zonele mai înapoiate economic au fost parțial câștigate de ideile fundamentalismului islamic. Puterii centrale i se opune în mod constant o „Opoziție democratică”, mai mult o alianță de clanuri. Conflictele de putere – arareori violente, deoarece regimul președintelui Askar Akaiev deținea o coloratură „liberală” – erau predominant expresia rivalității dintre clanurile tradiționale.

Zonele sudice și vestice ale Kârgâstanului sunt în permanență scena acțiunii grupărilor fundamentaliste. Guvernul din Bishkek acuză neîncetat Tadjikistanul și Uzbekistanul de susținere a fundamentalistilor, deși cele trei state sunt asociate la structuri regionale și CSI de securitate și combatere a terorismului și separatismului. Înfiltrări ale grupurilor fundamentaliste s-au înregistrat și din Afganistan (1996 – 2001). O situație tensionată s-a consemnat, în numeroase rânduri, la frontiera cu R. P. Chineză, în

apropierea zonelor musulmane din țara vecină. Acțiunile gherilelor fundamentaliste se întrepătrund cu activitățile traficantilor de droguri și de arme (ciocniri armate cu forțele de ordine în 1999, 2000, 2001).

2.3.5. Kazahstan – o posibilă conviețuire ortodoxo-musulmană?

Cea mai puternică republică din Asia Centrală, și cea mai modernă, Kazahstanul a emis, imediat după destrămarea URSS, pretenții de „întâietate regională”. Poziția sa este, totuși, relativ fragilă datorită compoziției etnico-culturale a populației: 53,4% cazahi, în majoritate musulmani sunniți și 34% ruși și ucraineni ortodocși. Președintele Nursultan Nazarbaiev (din 1991) încurajează o direcție „democratică”, de preeminență a statului laic și de libertate religioasă. Pe de altă parte, anumite măsuri (legea din 1991 cu privire la „limba de stat” – cazahă, repartizarea posturilor cheie cazahilor) au provocat nemulțumirea și exodul rușilor și rusofonilor. La un moment dat, s-a profilat separarea regiunilor de nord (rusofone) de restul țării, situație ce a determinat mutarea capitalei de la Alma-Ata la Astana. Ambele comunități, cazahă și rusofonă, își au propriile grupări etnico-religioase extremiste („Arat” cazahii, „cazacii din Semirechensk”, rușii). Majoritatea cazahă a țării trăiește în mediul rural și împărtășește opinii religioase musulmane liberale și tolerante. Kazahstanul este relativ depărtat de centrele fundamentalismului islamic din Asia Centrală, de Sud și de Vest. De asemenea, Kazahstanul a înregistrat un ritm alert de modernizare, grație resurselor sale impresionante de petrol și gaze naturale și investițiilor externe de capital (peste 20 miliarde de dolari după 1991).

Puterea din Astana – asociată, prin solide tratate politico-economice cu F. Rusă – începe să fie „curtată” în egală măsură și de investitorii străini (occidentali, ruși, chinezi și japonezi) și de autoritățile de la Moscova, Washington, Tokio, Beijing, Paris, Berlin, Londra, Teheran etc. În cursul campaniei antitalibane, Kazahstanul a participat la „Alianța Internațională Antiteroristă”, ca „bază de rezervă”. În același timp, a susținut acțiunile antifundamentaliste și antiseparatiste din 2000 – 2001, din R. P. Chineză și republicile din Asia Centrală. Ca și Uzbekistanul, Kazahstanul a încheiat un Parteneriat strategic cu SUA (2001). Este singura țară din fostul spațiu sovietic unde se încearcă edificarea unei societăți moderne, de conviețuire multiculturală și multietnică, musulmană și ortodoxă.

CONCLUZII

Opinia noastră, așa cum rezultă din cazurile studiate, este că mediul de securitate are un puternic caracter variabil, justificat în multe dintre cazuri, cel puțin la nivel regional, de reacțiile anumitor actori, reacții rezultate din modul de percepere a acțiunii celorlalți actori. Nu de puține ori aceste percepții sunt interpretate eronat, ceea ce face ca reacțiile ce le preced, dacă nu urmează calea civilizată a dialogului și cooperării, să devină surse de tensiuni și chiar crize ce pot afecta în mod semnificativ starea de stabilitate existentă la un anumit moment dat în diferitele nivele ale mediului de securitate. Iau naștere astfel riscuri și amenințări a căror natură poate fi numită *de percepție*. În ceea ce privește factorul etnico-religios, acest tip de amenințări sunt de o importanță covârșitoare, pentru că au drept sursă modul în care acestea sunt percepute de o anumită categorie de actori, sau de fiecare actor în parte (minorități etnice și religioase, în cazul nostru).

Din alt punct de vedere, cazurile studiate ne conduc spre afirmația că, religia și etnicul au devenit aspecte majore în evoluția securității pentru că sunt percepute ca având influență directă asupra suveranității statelor, nu de puține ori tensiunile crizele și conflictele de natură etnico-religioasă având atașate revendicări teritoriale*, făcând la nivel extern cooperarea dintre state problematică și conducând, astfel, la probleme de securitate. De asemenea, influența acestora asupra securității a fost evidentă și prin urmările provocate în cadrul intern, după cum ne-au demonstrat cazurile Iugoslaviei și a statelor desprinse din fosta URSS, demonstrații mai mult decât explicite pentru modul în care aspectele etnice și religioase au constituit cauze ale degradării securității în regiuni de un interes strategic ridicat pentru Europa și comunitatea internațională în ansamblul ei.

Analiza noastră privind rolul factorului etnico-religios în evoluția securității statelor a scos în evidență faptul că de o importanță majoră sunt relația dintre dinamica minorităților și cea a

* Am considerat aici teritoriul drept spațiul fizic în care se exercită suveranitatea unui stat

securității pe de o parte și politicile aplicate de către stat în relație cu acestea, pe de altă parte.

În această ordine de idei suntem de părere că relația minorități – securitate trebuie considerată plecând de la două concepte relativ asemănătoare în ceea ce privește corpul sonor al acestora. Este vorba despre multicultural și multiculturalism. Potrivit definițiilor de dicționar, termenul multicultural desemnează ceea ce înglobează, include mai multe culturi, pe când multiculturalismul⁸ este considerat doctrina sau teoria conform căreia mai multe culturi pot coexista pașnic și echitabil într-un singur stat. Menționarea definițiilor ne ajută spre a face un pas important în ceea ce privește studiul nostru, în condițiile în care putem relaționa aspectul minorităților etnico-religioase cu alte câteva aspecte delicate dar importante ale scenei internaționale, din perspectiva influenței ce o pot avea asupra securității. Ne referim aici la conexiunea cu integritatea teritorială și principiul autodeterminării, conexiune ce poate avea implicații asupra dinamicii interetnice și interreligioase de pe teritoriul unui stat, afectând totodată și relația minorități etnice/religioase – stat, ceea ce ar afecta negativ starea de securitate, cel puțin, la nivel intern.

Minoritățile au fost privite, în general, după cum au demonstrat-o și cazurile analizate în această lucrare, drept un motiv de generare a unor eventuale dispute. Rareori au fost privite ca potențiale punți de legătură între statul-gazdă și statul de proveniență, în sensul considerării lor drept o alternativă viabilă și eficientă de îmbunătățire a cooperării dintre state deseori vecine. Iar istoria ultimilor două decenii a demonstrat, din nefericire, că în multe situații grupurile etnice sau religioase, sau mai bine spus acțiunile acestora, au fost privite drept o amenințare la adresa securității, dacă nu naționale, cel puțin a grupului majoritar în plan național.

Analiza noastră mai scoate în evidență un aspect important, și anume că nu mai poate fi trecută cu vederea complexitatea crescută a

⁸ Conform lucrării „*Cultură. Termeni și personalități. Dicționar*”, Editura Vivaldi, București, 2000, multiculturalismul „în sens de atitudine culturală, este, fără îndoială, o tendință obiectivă a dezvoltării lumii contemporane, complementară globalizării, deoarece aceasta implică – în mai mare măsură față de epocile anterioare – întâlnirea și schimbul de valori între culturi. Această tendință este întărită de recunoașterea șanselor egale de dezvoltare a capacităților fiecărei culturi, de deschidere către universalitatea ce se manifestă în toate culturile.”

aspectelor etnico-religioase ce pot influența atât relațiile dintre state cât și starea internă e securitate a unui stat. Prin urmare, implicațiile se pot resimți atât la nivel național cât și regional. Astfel, ca urmare a demersului nostru, putem identifica o serie de condiții a căror existență are potențialul de a transforma aspectul minorităților etnico-religioase într-o problemă de securitate:

– Existența acțiunilor de represiune sau a politicilor agresive de asimilare practicate de către statul-gazdă poate conduce la perceperea acestuia drept o amenințare la adresa securității grupului de către entitățile religioase sau etnice minoritare.

– Adoptarea unor politici cu tendințe imperialiste sau iredentiste de către statul de origine al unor grupuri etnice sau religioase minoritare poate inflama relațiile cu statul-gazdă al acestora, tendința fiind de a le percepe pe acestea drept o amenințare la adresa securității, pentru că este amenințată astfel integritatea teritorială, și implicit suveranitatea acestuia.

– Existența unor caracteristici de natură demografică, de localizare geografică și temporală, cum ar fi: procentajul deținut de un anumit grup etnic sau religios din totalul populației statului-gazdă, densitatea unei minorități într-un anumit areal geografic, poziționarea geografică acestui areal față de statul de origine și, de asemenea, foarte important, perioada de timp de când este prezent acel grup etnic sau religios pe teritoriul statului gazdă.

– De asemenea, gradul de cultură politică și civică, atât al grupurilor etnice și religioase minoritare, cât și cel al grupului majoritar sau al autorităților și instituțiilor statului, pot influența măsura în care aspectele etnice și religioase se pot transforma în probleme de securitate.

Așa cum menționam anterior, relația stat – grupuri minoritare o considerăm importantă din punct de vedere al securității cu atât mai mult cu cât poate genera un cerc vicios: degradarea acestei relații poate scădea capacitatea statului de a-și asigura securitatea proprie, ceea ce înseamnă, implicit și pe cea a cetățenilor săi. Acest cerc vicios este dat de însăși sensul acestei relații care este una biunivocă, indivizii depinzând de el și de guvernul central pentru a-și realiza acea stare în care să se simtă în siguranță și la adăpost de orice pericol. În cazul alienării sau pierderii capacității de a realiza o stare

de securitate solidă la nivel național, sunt favorizate acțiunile anarhice, fundamentaliste ale anumitor grupuri care pot accentua sentimentul de insecuritate atât la nivel statal cât și individual, anarhia și fundamentalismul constituind amenințări atât pentru restul cetățenilor aceluși stat cât și pentru instituțiile acestuia.

Neîndoielnic, statul-națiune este confruntat astăzi cu fenomenul multiculturalismului, existând atitudini diferite de abordare a fenomenului cultural: în majoritatea cazurilor este fie ignorat, fie sunt aplicate politici de asimilare în cultura majoritară. Însă acest tip de atitudini nu conduce decât la stări de tensiune și conflict cu minoritățile etnice sau religioase. De ce anume este însă nevoie pentru a evita astfel de situații? În primul rând, statul trebuie să capete legitimitate din partea grupurilor etnice și religioase minoritare, legitimitate care nu poate fi câștigată în mod real decât prin:

- Tratarea cu atenție a diversității culturale;
- Încurajarea atitudinilor de toleranță față de culturile diferite prin adoptarea unei legislații care să protejeze minoritățile;
- Promovarea egalității în drepturi;
- Accesul și participarea la guvernare;
- Autonomie locală;
- Evitarea politizării aspectelor etnice și religioase;
- Dezvoltarea și implementarea unor instrumente viabile și eficiente pentru gestionarea conflictului.

Asemenea măsuri sunt necesare pentru că multiculturalismul înseamnă, înainte de orice, promovarea unor relații corecte între diferitele comunități (grupuri culturale, etnice sau religioase). Prin definiție, o societate multiculturală constă într-un anumit număr de culturi sau comunități culturale ce și-au creat propriile sisteme de percepere, înțelegere și semnificație a omului și a lumii*. Tocmai de aceea poate că multiculturalismul nu a putut fi teoretizat din punctul

* De altfel, opinia noastră este că astfel se poate explica și strânsa legătură dintre securitate și mentalitate, fiind și motivul pentru care avansează ideea unei dimensiuni culturale a securității de sine stătătoare, spre diferență de tendința Școlii de la Copenhaga de a subsuma aspectele culturale, etnice și religioase, dimensiunii sociale a securității. (vezi Barry Buzan „*Popoarele, statele și teama*”, Editura Cartier, Chișinău, 2000 pp.130-131).

de vedere al vreunei doctrine politice în particular, deoarece în acest caz există o dilemă structurală, acest punct de vedere neputând fi unul corect față de alte culturi în afara aceleia din care, evident, își are sorgintea acea doctrină politică. Trebuie să nu uităm că majoritatea conflictelor din ultimii ani a avut sorginte de natură etnică sau religioasă. Teama de celălalt, percepția că celălalt poate constitui o amenințare, poate conduce la inflamarea relațiilor interetnice și interreligioase. Acest fapt trebuie considerat cu prioritate, în mod special astăzi, când, datorită proceselor de globalizare majoritatea locuitorilor planetei trăiesc în state multiculturale. Lipsa înțelegerii fenomenelor culturale poate fi o sursă de conflict și o mare piedică în calea dezvoltării unor relații interculturale productive. Așa cum afirmă Marcelle E. DuPraw și Marya Axner⁹: „deseori nu suntem conștienți de efectele culturii asupra noastră. Alteori, nu conștientizăm nici măcar faptul că avem valori sau determinări culturale diferite de ale altora!”.

Anexa
Profilele etnice și religioase ale statelor din regiunile analizate¹⁰

ȚARA	SUPRAFAȚA (km ²)	POPULAȚIA (mil. locuitori)	STRUCTURA ETNICĂ		D
			Denumire	Procentaj	
EUROPA DE SUD EST					
ALBANIA	28.748	3,54	greci albanezi alții	3% 95% 2%	m o c
BOSNIA - HERȚEGOVINA	51.129	3,96	alții bosniaci sârbi, croați iugoslavi	2,5% 44% 31% 17% 5.5%	m o r c a l
BULGARIA	110.919	7,62	bulgari, turci romi alții	83,6% 9,5% 4,6% 2,3%	o m a l c r a l e v
CROAȚIA	56.542	4,39	croați sârbi bosniaci maghiari sloveni cehi albanezi muntene-greni romi alții	78,1% 12,2% 0,9% 0,5% 0,5% 0,4% 0,3% 0,3% 0,2% 6,6%	r c a o m p a
Fosta Republică Iugoslavă a MACEDONIEI	25.333	2,05	Macedo-neni albanezi turci romi sârbi alții	66,6% 22,7% 4% 2,2% 2,1% 2,4%	o m a

⁹ "Toward a more perfect union in an age of diversity: Working on common cross-cultural communication challenges". Marcelle E. DuPraw este Director de Programe la Institutul Național pentru Soluționarea Disputelor din Washington, DC. Pentru detalii vezi: <http://www.pbs.org/ampu/crosscult.html>

¹⁰ Datele sunt specifice perioadei supuse analizei (1990-2002).

SLOVENIA	20.273	1,93	sloveni croați sârbi bosniaci iugoslavi maghiari alții	88% 3% 2% 1% 0,6% 0,4% 5%	Romano- catolici luterani musulmani atei altele	70,8% 1% 1% 4,3% 22,9%	488.100	4,68	turkmeni uzbeci ruși kazahi alții	77% 9,2% 6,7% 2% 5,1%
GRECIA	131.940	10,64	greci alții	98% 2%	ortodocși musulmani alții	98% 1,3% 0,7%	2.717.300	16,74	kazahi ruși ucraineni uzbeci germani urghuzi alții	53,4% 30% 3,7% 2,5% 2,4% 1,4% 6,6%
TURCIA	789.580	67,30	turci kurzi	89% 20%	musulmani alții	98,2% 0,2%	198.500	4,82	kârgâzi ruși uzbeci ucraineni germani alții	52,4% 18% 12,9% 2,5% 2,4% 11,8%
SERBIA ȘI MUNTENEGRU	102.350	10,65	sârbi albanezi muntene-greni maghiari alții	62,6% 15,5% 5% 3,3% 1,26%	ortodocși musulmani romano- catolici protestanți alții	65% 19% 4% 9% 1%	143.100	6,71	tadjici uzbeci ruși alții	64,9% 25% 3,5% 6,6%
FEDERAȚIA RUSĂ	17.098.242	144,97	ruși tătari ucraineni ciuvași baschiri bieloruși moldoveni alții	81,5% 3,8% 3% 1,2% 0,9% 0,8% 0,7% 8,1%	ortodocși musulmani romano- catolici protestanți budiști evrei alții fără afiliere	71,8% 5,5% 1,8% 0,7% 0,6% 0,3% 0,9% 18,9%	447.400	25,56	uzbeci ruși dadjici kazahi karakalpaki tătari	89% 5,5% 5% 3% 2,5% 1,5%
AZERBAIDJAN	86.600	7,79	azeri daghestani ruși armeni alții	90% 3,2% 2,5% 2% 2,3%	musulmani uzbeci ortodocși ruși armeni alții	93,4% 2,5% 2,3% 1,8%				
ARMENIA	29.800	3,33	armeni azeri ruși kurzi	93% 3% 2% 2%	apostolici armeni alte confesiuni creștine zoroastieni	94% 4% 2%				
GEORGIA	69.700	4,96	georgieni armeni ruși azeri oseti abhazi alții	70,1% 8,1% 6,3% 9,7% 3% 1,8% 5%	ortodocși musulmani ortodocși ruși apostolici armeni nedeclarați	65% 11% 10% 8% 6%				

EDITURA UNIVERSITĂȚII NAȚIONALE DE APĂRARE „CAROL I”

Redactor: Corina VLADU
Tehnoredactor: Marioara PETRE-BĂJENARU

Bun de tipar: 16.03.2009

Hârtie: A3
Coli tipar: 3

Format: A5
Coli editură: 1,5

Lucrarea conține 48 de pagini

Tipografia Universității Naționale de Apărare „Carol I”

CENTRUL DE STUDII STRATEGICE DE APĂRARE ȘI SECURITATE

Șoseaua Pandurilor, nr. 68-72, sector 5, București

Telefon: (021) 319.56.49, Fax: (021) 319.55.93

E-mail: cssas@unap.ro, Site: <http://cssas.unap.ro>

0162/445/2009

C. 203/2009